

4. Ратинов А. Жестокость как правовая и нравственно-психологическая проблема / А. Ратинов, О. Михайлова // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юридическая литература, 1985. – Вып. 42. – С. 8 – 17.
5. Щербак Н. Аналіз засобів профілактики жорстокого ставлення до дітей / Н. Щербак // Сучасні проблеми науки та освіти : матеріали III-ої міжнар. міждисципл. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 1–9 травня 2002 р.). – Х. : Українська Асоціація «Жінки в науці та освіті», Харків. націон. ун. імені В. Н. Каразіна ; Ужгород. націон. ун., 2002. – 260 с.

Ольга Блонська,
студентка,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

У статті подані основні права дитини; розкриті основні положення чинних нормативних документів, які захищають права дітей в Україні; проаналізовані підстави позбавлення батьків прав на дитину; запропоновані шляхи удосконалення правового захисту дітей.

Olga Blonska

THE SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN WHO SUFFERED FROM DOMESTIC VIOLENCE

The article presents the fundamental rights of a child, features the main provisions of normative documents that protect children's rights in Ukraine, analyzes the reasons for deprivation of parental rights, and suggests the ways to improve legal protection of children.

Дитинство – найважливіший, самобутній і неповторний період у становленні особистості. Саме у цей період підрастаюча людина потребує найбільшої уваги і захисту. Від ставлення дорослих до дітей, розуміння їхніх проблем, інтересів та потреб, а також стану системи охорони дитинства, залежить доля кожної дитини.

Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) є єдиним агентством Організації Об'єднаних Націй, діяльність якого спрямована виключно на забезпечення інтересів дітей. Основним завданням Дитячого Фонду ООН є захист прав дітей у всьому світі, допомога у забезпеченні їхніх основних потреб та розширення можливостей для реалізації потенціалу дітей та підлітків. Базовим міжнародним документом, спрямованим на захист прав дітей, є Конвенція про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Україна була однією з перших країн, які ратифікували Конвенцію про права дитини ще в 1991 році [3].

Необхідно звернути увагу на деякі статті Конвенції про права дитини, що розкривають правові засади соціального захисту щодо дітей, які зазнали насильства в сім'ї. Цей міжнародний документ встановлює: 1) забезпечення дитині такого захисту і піклування, які необхідні для її благополуччя (ст. 3); 2) забезпечення у максимально можливій мірі здоровий розвиток дитини (ст. 6); 3) захист від незаконного втручання в особисте життя дитини, посягання на її честь та гідність (ст. 16); 4) визнання однакової відповідальності обох батьків за виховання та розвиток (ст. 18); 5) захист дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину (ст. 19); 6) захист дитини від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст. 34); 7) захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських видів поводження (ст. 37); 8) забезпечення всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження (ст. 39) [3].

Слід підкреслити, що програма співпраці між ЮНІСЕФ та урядом України передбачає наступні пріоритетні цілі:

а) створення законодавчої бази та відповідного соціального середовища, що забезпечує інтереси та права дітей згідно з Конвенцією про права дитини;

б) охорона здоров'я та підтримка гармонійного розвитку немовлят і дітей в ранньому дитинстві шляхом поширення інформації щодо ролі грудного вигодування, ліквідації йододефіциту через повне йодування солі, розвиток моделей медико-санітарної допомоги і розповсюдження демократичних взірців виховання;

в) захист дітей від факторів, що загрожують їхньому здоров'ю та розвитку, а саме: інфекції ВІЛ/СНІДу, вживання наркотичних речовин та алкоголю, насильства в сім'ї, підліткової вагітності, самогубства тощо;

г) соціальна адаптація та захист інтересів дітей, які залишились без опіки батьків, сиріт, інвалідів, безпритульних та дітей-правопорушників.

Конституція України як основний закон гарантує кожній людині невід'ємне право на життя (ст. 27), право на повагу до її гідності, ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню (ст. 28). Важливим положенням ст. 52 є те, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується за законом [4].

Відповідно до Конституції України були прийняті: Сімейний Кодекс (2004 р.), Кримінальний Кодекс (2003 р.), Закони України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» (2003 р.) та Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» (2004 р.).

Нормами сімейного права передбачено, що мати і батько мають рівні права та обов'язки по відношенню до дитини (ст. 141). У Ст. 150 Сімейного Кодексу наголошується, що батьки зобов'язані виховувати дитину, піклуючись про її фізичний, духовний та моральний розвиток; забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини, а також забороняються фізичні покарання дитини, що принижують людську гідність. Основні підстави позбавлення батьківських прав зазначені у ст. 164, зокрема, це відмова батьків без поважних причин взяти дитину з пологового будинку та інших дитячих лікувально-профілактичних та навчальних закладів протягом шести місяців; ухилення батьків від виконання обов'язків стосовно виховання своїх дітей, що може бути навмисним, коли дорослі розуміють наслідки своєї поведінки. Зокрема, особа, яка злісно ухиляється від сплати аліментів на дітей, може бути позбавлена батьківських прав не у зв'язку з відмовою від утримання дітей, а тому, що грубо порушує вимоги закону щодо належного виконання батьківських обов'язків. Третьою підставою позбавлення батьківських прав є зловживання батьківськими правами, тобто свідоме використання батьками наданих їм законом прав на шкоду дітям.

Хоча в Кримінальному кодексі існують норми, які передбачають відповідальність батьків за неналежне виховання своїх дітей та жорстоке поводження з ними, реально притягти їх до кримінальної відповідальності надзвичайно важко. На думку дослідників, це пов'язано з кількома обставинами:

- 1) сім'я є відносно відокремленою і замкнутою суспільною групою, тому взаємовідносини між її членами приховані від сторонніх;
- 2) порушена кримінальна справа найчастіше припиняється, тому що дорослі члени сім'ї (мати чи батько (вітчим) заперечують такі факти жорстокого ставлення, а неповнолітні під психологічним тиском з боку батьків не підтверджують їх [5].

Багато дітей не повідомляє про випадки насильства щодо них через те, що не знають як і куди звертатись, побоюються, а іноді просто соромляться аморальної поведінки своїх рідних. Як свідчить вивчення 180 особових справ підлітків, які з тих чи інших причин потрапили у поле зору правоохоронних органів (перебували на обліку у кримінальній міліції у справах дітей, утримувались у приймальнику-розподільнику чи центрі соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх), тільки 26% батьків були притягнуті до адміністративної відповідальності у зв'язку з правопорушеннями своїх дітей, а батьків, які відповідали за неналежне виховання, ще менше – 7%; тоді як близько 48% опитаних підлітків повідомили, що перші втечі з дому та крадіжки були результатом чварів та бійок між дорослими членами сім'ї, побиття та вигнання їх з дому [6].

Вважаємо за доцільне звернутися до Кримінального кодексу України та проаналізувати статті, що стосуються порушення прав дитини в сім'ї, а також покарання поведінки батьків, яка загрожує здоров'ю або життю дітей.

Покарання за деякі дії, якщо вони мають ознаки злочинів, та можуть виступати як домашнє насильство, передбачено такими статтями Кримінального кодексу України: ст. 115 ч. 1. «Умисне вбивство»; ст. 115. ч.2 «Навмисне вбивство при обтяжуючих обставинах»; ст. 120 «Доведення до самогубства»; ст. 121 «Навмисне тяжке тілесне ушкодження»; ст. 122 «Навмисне тілесне ушкодження середньої тяжкості»; ст. 125 «Навмисне легке тілесне ушкодження»; ст. 126 «Побої та мордування»; ст. 129 «Погроза вчинити вбивство»; ст. 136 «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані»; ст. 146 «Незаконне позбавлення волі»; ст. 152 «Звалтування»; ст. 155 «Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості»; ст. 156 «Розбещення неповнолітніх»; ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування» [5]. Крім того, таке правопорушення, як насильство, передбачене ст. 173 «Дрібне хуліганство» і ст. 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей» Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Втілюючи у життя положення Конвенції про права дитини, необхідно передбачити у Кримінальному кодексі України окремий розділ «Злочини проти дітей», до якої повинні входити нині чинні норми, що встановлюють відповідальність за злочини проти неповнолітніх. На нашу думку, Кримінальний кодекс

Україні повинен мати статтю у наведеній редакції, доповнивши її санкціями: «Невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо нормального розвитку і виховання неповнолітніх. Ухилення від батьківських обов'язків, передбачених чинним законодавством, щодо забезпечення необхідних умов життя, якщо воно вчинено протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення. Зловживання батьківськими правами, насильство щодо дітей, примушування до бродяжництва, жебрацтва неповнолітніх дітей, якщо воно вчинене протягом року після накладення адміністративного стягнення за аналогічне правопорушення». Ця стаття буде спрямована на захист прав та інтересів дітей, на забезпечення належного виховання дитини батьками або особами, що їх замінюють, а також на попередження зловживання батьківськими правами стосовно дітей. Підвищення юридичної відповідальності батьків, зокрема кримінальної, стане конкретним важелем захисту дітей до повноліття, профілактики правопорушень серед батьків і зміцнення сім'ї.

Ще одним кроком до вдосконалення соціально-правового захисту дітей від свавілля батьків є Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.). Цей нормативно-правовий акт дає визначення «насильства в сім'ї», а також розкриває зміст таких видів насильства над дітьми, як фізичне, економічне, психологічне, сексуальне.

У 2001 році прийнято Закон України «Про охорону дитинства», який наголошує: 1) кожна дитина має право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності (ст. 10); 2) держава захищає дитину від усіх форм фізичного і психічного насильства, образ, недбайливого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють (ст. 10); 3) батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей (ст. 11); 4) забороняється залучення дітей до участі у важких роботах і роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці (ст. 21) [1].

Українські урядовці в законодавчому процесі забезпечення соціального захисту дітей, які постраждали від насильства в сім'ї, затвердили важливі нормативно-правові акти: Постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» (2003 р.) та Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України № 5/34/24/11 «Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» (2004 р.).

Отже, досвід минулих років і аналіз законотворчої роботи з попередження насильства над дітьми в сім'ї дозволяють дійти висновків:

- українське законодавство було приведено у відповідність до міжнародних стандартів;
- Конвенція про права дитини як основний міжнародний документ із захисту прав дітей містить положення щодо соціального захисту неповнолітніх, які зазнали насильства в сім'ї;
- Конституція України як основний закон забезпечує право дитини на повагу до її гідності та забороняє будь-яке насильство стосовно неї;
- нормами сімейного права забороняються будь-які види експлуатації батьками дитини та фізичні покарання, що принижують людську гідність;
- адміністративне та кримінальне законодавство України передбачає відповідальність та покарання батьків за неналежне виконання обов'язків щодо утримання та виховання дитини.

На основі міжнародних документів та Основного закону України в державі була розроблена та впроваджена низка специфічних нормативно-правових актів, що стосуються профілактичних заходів щодо жорстокого ставлення до дітей в родині, надання різнопланової допомоги дітям-жертвам домашнього насилля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – С. 15–21.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – С. 41.
3. Конвенція про права дитини. – К.: ІЗМН, 2001. – 187 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями).
5. Кримінальний кодекс України. – Харків: «Одисей», 2004. – 151 с.
6. Сидоренко О. Правові та психологічні аспекти вирішення конфліктів, пов'язаних з насильством у сім'ях / О. Сидоренко // Право України. – 2001. – № 6. – С. 37–41.